

את צעדינו הראשונים בעולם למדים אנו בעזרת שני אלמנטים ברורים: תנועה ומילה. התנועה והמילה אוצרות בתוכן נון קול, טון ודיבור, משמעויות וצירופים, מסורות עתיקות ומתחדשות, נגטיקה ורגשות, השפעות סביבתיות, פוליטיות, פילוסופיות והיסטוריות. מילה או תנועה אחת מכילות בתוכן אלפי שרינים ושורשים המסתעפים מתוכנו ומועברים לילדינו כנעשה ונשמע פרטי ואישי. דמותנו למולם כתורה הניתנת מסיני. המסרים היום־ומיים שאנו מעבירים לילדינו שזורים במלל ובתנועה כאחד, ממש כמו שעל פי המסורת היהודית בחר אלוהים להעביר לנו את מסריו בסיני. זו מערכת יחסים של מילים החקוקות באבן ותנועות הקול והמעשה, העשן והברקים. פעול ונפעלים, נפעל ופועלים.

#### תנועה ומילה

מהי התנועה? מה טיבה ומה אופייה? והאם תוקפה עולה בקנה אחד עם המילה הכתובה? העולם נברא במילה. קדמה למילה התנועה, וכשנאמרה המילה הרי שמייד יצרה תנועה. תנועה של אור וחושך, רוח ומים ושמיים, נסיגה וצמיחה, התפשטות ודעיכה. הוהר מלמד שהאותיות כעיצורים הן חד ממדיות. רק כאשר נכנסות בהן הנקודות המנקדות את האותיות נוצרת חיות ומשמעות. הנקודות הן הלבוש של האותיות: "ואין לאותיות רשות לנוע לצד זה או לצד זה, אלא באמצעות הנקודות" (*תהר חדש שיה"ש*, ע"ג, טור ג). אין לאותיות קיום ללא הנקודות. אין למילים קיום ללא התנועה. התלמוד מספר שבעבר, כאשר העברית המקראית הייתה שפה מדוברת, התורה שבכתב הייתה עוברת מדור לדור כאותיות ללא ניקוד.

# גילויים של תורה מסיני בריקוד

## אפרת נחמה

דרך הגייטה עברה מאב לבן במסורת. מאוחר יותר, משהחלה העברית להישכת, עלו הנקודות על הכתב. איזו מתנה זו! תורה ללא נקודות, מילים המשתמעות לפנים רבות כחומר גלם בידי קוראן או שומען, אשר בידו לפרשן על פי הבנתו והלך רוחו. אך כמה מסוכן הדבר! כאשר מנסים אנו לאחד עם שלם סביב רעיון אחד, אין אנו רוצים ריבוי משמעויות בלתי מוגבל. הנקודות מאפשרות תנועה? אם כך, האם הנקודות מייצרות חלל אחד ומשמעות אחת בלתי מתפשרת? האם התנועה קיימת במילה המנוקדת שמא מתרחשת דוקא במילה הסתומה, חסרת הנקודות? מה מאפשר יותר מרחב, הבנה ופעולה?

#### יצירה - ספר וסיפור

*ספר יצירה* מלמד אותנו שהעולם נברא בכיב אותיות: "בשלשים ושתיים נתיבות פליאות חכמה חקק יה ה' צבאות אלהי ישראל אלהים חיים ומלך עולם אדל שדי רחום וחנון רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש הוא וברא את עולמו בשלשה ספרים בספר וספר וספרי". מהי המשמעות שהעולם נברא בשלושה ספרים או סיפורים? הרי אם ננקד את השורש 'ספרי', נראה שהוא יכול להתפרש בכמה אופנים שונים. אציע כאן את פרשנותי. ספר אחד – סִפָּר. המילה הכתובה, כפי שניתנה באמונה היהודית המסורתית על ידי הנביא משה בהר סיני. ספר שני – סָפָר. נבול. נשאל: מהו הנבול של האדם? אין נבול זה אלא הגוף. תנועות הגוף

שבאות מתוך נבולותיו של האדם הן הספר השני. ספר שלישי – *ספור*. הסיפור האישי, הלאומי, ההיסטורי, העובר מדור לדור. נמצאנו למדים, שהסיפור אינו עובר בינינו אך ורק באמצעות הכתובים, אלא בעל פה, בדיבור ובתנועה, במחוות, בנשימה ובפעולה. הסיפור הינו השילוב בין המילה לתנועה – היום־יום, המסורת, הטקסים והפעולות שאנו וקודמינו עשינו ופעלנו על פי הבנתנו את המילה הכתובה. ספר היצירה מבטא בדבריו עולם שנברא ביצירה משותפת בין אֱלֹהִים לאדם, בין המילה הכתובה לתנועת הנפש והשגרה, התרבות וההוויה.

#### מחיצות

אני רוקדת כי כל ישותי בכך. הגוף שלי טומן בתוכו מסורת עתיקת יומין, קשר לאלוהים הקדום, לימי הבריאה ולידע של האינְסוֹף. ישותי הנשית, היהודית, המסורתית והדתית, ישותי המילולית והפיזית, הפשט, הרמז, הדרש והסוד, כולם מצויים בי כאשר אני רוקדת. הריקוד מחבר את כל העולמות וכמו עושה אותם לאחד. הגוף שלי הוא התורה שלי. דרך התנועה אני חווה את הפנימיות העמוקה ביותר של העצמי האוניברסלי, היהודי והנשי. הקול שאינו נשמע מקבל ביטוי, הגוף שביקשו לכסותו ולהצניעו מקבל מקום, החוכמה הנברית שעולה מן הטקסטים המסורתיים עליהם גדלתי מקבלת פרשנות נשית־תנועתית מלאה בתבונת האיך סוף. רק באמצעות הריקוד אני מסוגלת להתחבר לרצון להיות חלק מהיסטוריה ומעם כל כך מורכב.

לפני כעשור, בתחילת דרכי כיוצרת מחול, העליתי עבודה בשם *מחיצות*. היצירה פותחת בתמונה בה שלוש נשים עומדות מחובקות, אוחות חזק זו בזו וכמו שומרות אחת על השנייה. ברקע נשמעים פסוקי חז"ל על נשים ועל היחס שיש לנקוט כלפיהן. המילים צורבות את האוויר בדיבורן: "קול באישה ערווה/ אל תרבה שיחה עם האישה/ נשים דעתן קלה/ כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות/ ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך..." נופן של הרקדניות מרוסן ומפוזד. הן מכונסות זו אל זו וידיהן מנגות על הגוף החשוף שלהן מפני המילים והטקסטים המחרפים מעליהן. הן עומדות קרובות זו אל זו על קצות האצבעות כאילו אין להן מקום בעולם, מלבד אותה הנקודה היחידה עליה הן מצויות. כשאני רואה את התמונה הזו אני מייד חושבת על הדרך בה הניחו בפניי את היהדות בילדותי. קיבלתי את מנע הטקסטים שעטפו אותי מכל עבר מבלי לשאול ולתמוה. חלקם היו טקסטים יהודיים עתיקים שיש בהם תבונה ומחשבה טהורה, אך חלקם השרישו פחד רב ושללו מקום מן הגוף ומן הנשיות.

הרקדניות פורצות את האחיזה המצומצמת בכך שהן רוקעות ברגליהן בחוזקה על הרצפה. אולי הן מנסות בפעם הראשונה לדרוש לעצמן מקום. ידן האחת מכונסת אל הגוף, אוחות בו שלא יתפרץ, שיסתיר, שיצניע, שיישאר על מקומו, והיד השנייה מושטת לפנים כמו בודקת את החלל הפתוח מולן. תוך כדי כך נופן יורד ועולה על צירו, מטה ומעלה, כנחש הקד קידה, בוער מתוך כניעה והסכמה. תנועה זו אוצרת בתוכה גרעין מרוכז, ובו קונפליקט ארוך ומתמשך. יד אחת רוצה להיות מושטת לאני האחר שבתוכי, לזולת השונה ממני, להעז לנוע לפנים, לצאת מהמרחב המוכר, והיד השנייה שומרת על אותו גרעין בוער, שלא יחטא, שלא יחשוף, שיישאר.

הרקדניות מתחילות לנוע בחלל הקטן שהן מקצות לעצמן. הבמה גדולה, ריקה ופנויה עבורן, אך בדמיונן הן סגורות בתוך חלל קטן. תחילה הן עדיין משתמשות באוצר התנועות המוכר להן, בתנועות קידה ופסיעות לאחור ולפנים, כמו בתפילת העמידה המסורתית. אט אט הן מכניסות אל תוך עולם התנועות המוכר את עולמן האישי והנשי, את המחקר הגופני שלהן. הן נוגעות בנוף כאילו בפעם הראשונה, נבהלות ממנו ושוב חוזרות לנגוע. המנע בנוף אף הוא מתחיל מהמקום המוכר כשהן משרטטות אותיות ישמע ישראל' עליו. האות שי מצטיירת מתוך שלוש אצבעות כך יד ימין. הללו רושמות ומציירות אותה תחילה על הפנים ואחר כך על הבטן, על הירכיים ועל הרצפה. החופש לרקוד הוא בחופש המחקר הפיזי והחוויה התנועתית. גילוי האפשרות לצייר אותיות ופסוקים המוכרים לי בתנועה בחלל ולראות לאן הגוף לוקח אותי היה בדיקה של החומר המוכר והידוע בתוך עולם חדש שכולו גוף וכפש, תנועה וביטוי.

לאורך כל העבודה *מחיצות* ניכר שהרקדניות בודקות וחוקרות את החדש והזר דרך המוכר – את הגוף והחלל דרך נבולות הטקסט. הן נעות בין העולמות, ועם כל גילוי ישנה גם הסתרה. למשל, כאשר אחת מהן מתגלגלת על הרצפה מצד לצד, אך ברגע של עצירה היא מייד זוגתת לכסות את הירך שנחשפה במהלך הגלגולים. היא מושכת את החצאית שלה כלפי מטה ומביטה ימינה ושמאלה על מנת לבדוק שלא היה מי שראה אותה חשופה. ישנם משחקים של העזה תנועתית אל מול גילויים של ריסון עצמי. הריסון נובע מן הפחד לשבור את המקום המוכר, שלא יהיה לאן לחזור. המחול מציג רגעי בדיקת נבולות שאינם שוברים את הכלים, אלא מאפשרים גילוי מחדש.

בתנועת הסיום ניכר שכל אחת מהרקדניות בוחרת לעצמה דרך. אחת מהן רוקדת בצעדי הורה ברחבי הבמה אך היא נותרת בחלל שמאחורי המחיצה. היא, בעיניי, הסמל לאישה הדתייה שנשארת בתוך המסגרת בצעדים המותרים המסורתיים, אך עדיין מחליטה לנוע בו בחלל מאפשר יותר. הרקדנית השנייה נמצאת תקועה בתנועה שחוזרת על עצמה. היא שוברת ומכה בחלל בידיה וברגליה, ומייד עוצרת את עצמה ומתכנסת. היא עדיין נמצאת על הגבול בין גילוי להסתרה, בין פריצה להחזקה, בלופ הרצון ליציאה ולגילוי מול התכתיב החקוק בה: להישאר. הרקדנית השלישית סוגרת את המחיצה, אך היא בוחרת להישאר מעברה השני. היא מביטה במה שקורה בצד בו חברותיה נמצאות עדיין, מיישרה מבטה לקהל כשעוברת לצד שלו, ובוחרת לצאת החוצה מהבמה. זו הבחירה לא להיות חלק מהתמונה, לסרב למשחק ולעזוב.

המחיצות הן סמל לתכתיבי מסורת לא מאפשרים דרכם חונכתי. סמל לעולם שלא היה בו מקום לביטוי אישי ונשי, לגוף ולמחול, לרוך ולפלא שבגילוי, עולם שהסוד וההסתר היו מנת חלקו, שדמויות גבריות שולטות בו, אוחות באדרת פסוקים ובמילים פוגעות ומשתלחות כחיצים בבשר החי. עולם שחשתי בו מוגבלת. מאז ומתמיד אחזתי בנופי כבאחיזה בסוד. הגוף היה מקום שיש להסתיר ולכסות, לשמור ולהצניע. כמו הגוף כך גם הדיבור, המחשבה והביטוי. בעירת הגרעין הקיומי התנקזה למקום ספציפי ומצומצם, חד

ממדי ושאינו מאפשר. הצהר שנפתח בפניי בבגרותי הוביל לעולם של מחול, למציאת החיבור לגוף, למחקר ולגילוי, לתחושת בית. אני חושבת שלולא המחול לא הייתי מסוגלת לאחוז ולהשלים עם הוהות היהודית או הנשית שלי. הגוף נע ללא כל הסבר עם וללא קצב, מעל הזמן, משתעשע עם רעיונות ועם החלל, ללא מטרה סופית. הפשטות להיות מי שאני מבלי לפחד מהעצמי היא עבורי המנע בחופש. זו חירות פנימית אינסופית. להיות, לנשום, לחבר ולמחוק חומרים, לברוא וליצור לעצמי מציאות. להתחבר לאלוהים. להיות בשליטה. הגילוי הפיזי הוא דיבור עם המציאות, כלי תקשורת עם האדם ועם הבורא. הוא בדיקה חוזרת ונשנית של נבולות. יצירת נשר בתודעה. הסכמה לשינוי.

#### ינעשה ונשמע'

מקובל לחשוב על פי המסורת שתורה ניתנה במילים. אולי אין הדבר כך. מה אם נאמר, כי התנועה, הפעולה והמעשה, הריקוד והמחול של היחיד ושל הציבור ניתנו גם הם בין המילים מעליהם ומתחתם, כנקודות חשובות לא פחות ואולי

אפילו החשובות ביותר, אשר עיצבו את המחשבה והתודעה של העם אז, ומעצבות אותו עד היום. מה אם עולם הרוח והחומר היהודי, עולמות הגוף והנפש, יצרו עבורנו יחד מסורת עתיקת יומין מרתקת ומפעימה. אל לנו לחיות באשליה שהמילה הכתובה מאפשרת לנו מחשבה וקביעה אחת במציאות. המילה מעוגנת בתנועה אין־סופית המתפרשת על ידי כל אחד מאתנו לאין־סוף כיוונים ודורשת מאיתנו לקום ולהשמיע את מה שעל לבנו, לקום ולחדש, להיות ולעשות את מה שאנו שומעים. נעשה ונשמע – ראשית התנועה – הפעולה ואחריה יפתח ליבנו לשמוע את הדיבור, הנוקב, החותך בחלל, החד והצורב, העגול והמאפשר. ילד לא יוכל ללמוד דבר בדיבור, אלא ברכישה של החוויה. ברכישת הקול, התנועה ובמעשי אביו ואימו. הדרך בה יניח האב את הצלחתו על השולחן, חיוכו ואופן הליכתו, הדרך בה תנוע האם ביום־יום שלה והאופן בו היא נושאת את מבטה אל העבר. אלו הם דפי הספר הראשונים שעניי ילדינו קוראות עוד בטרם המילה. נעשה, ואחר כך נשמע.



### יוצרים כותבים

זאת מאת אפרת נחמה, רקדניות (מימין לשמאל) לי ירuch, קלי איאש, איריס אלטר, צילום: אפרת נחמה ZOT by Efrat Nehama, Dancers (righ to left): Lee Yiftach, Keli Iash, Iris Altar, Photo: Efrat Nehama

#### הערת שוליים

<sup>1</sup>*ספר יצירה* הוא חיבור עברי עתיק בעל מקום מרכזי בעולם המיסטיקה והקבלה היהודית. הספר מתאר את בריאת העולם כיצירה בכוח הדיבור וחיבור האותיות למילים.

**אפרת נחמה** כוראוגרפית, משוררת ויוצרת בין־תחומית. חוקרת את הקשרים בין טקסטים עבריים מסורתיים ועכשוויים לתנועה בזמן ובחלל. יצירותיה מותחות קו בין הישן לחדש ונוגעות ברעיונות הפילוסופיה היהודית לדורותיה. באפריל 2019 ראה אור ספר שיריה הראשון בשירים רפויים. היא מתגוררת ופועלת בירושלים.

תודה לאיתמר נחמה במחשבה משותפת על הרעיונות והעלאתם לכתב.